

HARP
SANAT

Türklerde Atın Ehemmiyeti

Rıza Çavdarlı

Harp Sanat©

www.harpsanat.com

harpsanat@matbumedya.com

0850 304 22 03

Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik

Yayın Yönetmeni: Murat Şereföglü

Yayıma Hazırlayan: Caner Aydın

Son Okuma: Murat Şereföglü

Mizanpaj Tasarım: Emir Tali

Kapak Tasarım: Efe Bozkurt

Kapak Görseli: Pazırık kurganlarından çıkarılan

kurbanlık atların rekonstitüsüonu (Emel Esin,

Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, İstanbul 2006)

1. Basım, İstanbul, Kasım 2025

ISBN: 978-625-9708-44-7

Tilki Kitap Matbaa / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 48138

Harp Sanat Yayınevi tarafından baskıya hazırlanan eserlerin hukuki sorumluluğu tamamen yazara aittir.

TÜRKLERDE ATIN EHEMMİYETİ

Hazırlayan
Caner AYDIN

Rıza Çavdarlı

İÇİNDEKİLER

Harp Sanat Yayınevinin Yayın Esasları	7
YAYINA HAZIRLAYAN NOTU	11
BİR İKİ SÖZ.....	14
BİRİNCİ BAP	18
İKİNCİ BAB.....	34
DİZİN.....	65

HARP SANAT YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI

Harp Sanat Yayınevi, şanlı Silahlı Kuvvetlerimizde yıllarca görev yapmış olan emekli bir subay tarafından ülkemizdeki askerî tarih çalışmalarına katkı sağlamak için 2021 yılında kurulmuştur. Bilimin ışığını rehber edinen Yayınevimiz, Atatürkçü bir çizgide, bağımsız yayıncılık faaliyetlerinde bulunmayı temel ilke edinmiştir. Yayınevimiz, yayımlayacağı nitelikli eserlerle ülkemizde askerî tarih alanında hissedilen eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Bilindiği üzere toplumların tarihi incelendiğinde askerlikle ilgili hususların siyasi, sosyal ve kültürel alanlara doğrudan veya dolaylı etkilerinden söz edildiği görülmektedir. Bu etkilerin tespit ve değerlendirmesinin, günümüze ve hatta geleceğe bakan yönlerinin ortaya konulmasının fert ve devlet ölçeğindeki gelişime önemli katkılar sağlayacağı üzerinde durulmaktadır.

Sosyal bilimlerde askerî konulara ağırlık veren çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlamıştır. Zamanla genel tarih araştırmaları içinde kendine özgü bir anlayışa dönüşerek askerî tarih adı altında toplanan bu alandaki çalışmalar, Batı'da XXI. yüzyılda büyük bir hız kazanmışsa da Türkçe literatürde ne yazık ki henüz arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

Karakter ve kültür kodlarımızda var olan askerliğe ve ona dair çalışmalara ivme kazandırılarak bu alandaki eksikliğin nitelikli

eserlerle giderilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi hâlde bu boşluğun akademik olmayan, ideolojik birtakım amaçlarla, bilgi ve belgeye dayanmayan yorumlarla ve popülist eserlerle doldurulması başka sorunları da beraberinde getirecek, ortak tarih bilincinin oluşumuna zarar verebilecektir.

Yayınevi olarak bu bilinçle, imkânlarımız nispetinde faydalı çalışmalar ortaya koymayı arzu ediyoruz. Bu alandaki akademisyen ve yazarlarla koordineli çalışmalar yürüterek akademik, tarafsız ve güvenilir kaynaklardan oluşan yerli ve yabancı nitelikli eserlerle okuru buluşturmak istiyoruz. Kuramsal kaynaklardan edebî eserlere kadar geniş bir yelpazede yapacağımız yayınlarla, askerliği meslek olarak benimseyenlerin yanında askerî tarihe ilgi duyan herkese hitap eden akademik ve edebî eserler ile başvuru koleksiyonu oluşturmaya çaba sarf edeceğiz.

Tarihin tozlu raflarında unutulmaya yüz tutmuş, sandıklarında kilitli kalan hatıraların, yazma eserlerin, baskısı tükenmiş kitapların; Yükseköğretim kurumlarında büyük emekler verilerek hazırlandıktan sonra atıl kalan değerli çalışmaların gün yüzüne çıkarılması için atacağımız adımlarla, bu türdeki yayınların ve disiplinler arası müşterek akademik çalışmaların artmasında teşvik edici bir rol üstlenmek istiyoruz.

Askerlik mesleğinin ilgi sahası içinde önemli bir yer tutan yönetim, liderlik, strateji ve organizasyon konularıyla yeni modellere ilham verecek çalışmaları okurla buluşturmayı da hedefliyoruz.

Askerî geleneklerin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi amacıyla özellikle tarihe mal olmuş komutan ve stratejistlerin düşünce ve tecrübelerinin sonraki nesillere aktarılmasına hizmet edecek biyografi ve hatıratlarının yanında tenkit ve kritiklerini yayınlamayı amaçlıyoruz.

Harp tarihinin konuları dışında kalan ancak yazarı veya işlediği konu itibarıyla daha çok sosyal tarihin ve edebiyatın alanına giren eserlerin yayınlanmasının da önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Her safhasını akademik bir titizlikle takip edeceğimiz, editörlük çalışmalarına önem vereceğimiz yayınlarımızda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'nda belirtilen esaslar çerçevesinde hareket edeceğiz.

Faydalı olabilmek niyet ve gayretiyle...

YAYINA HAZIRLAYAN NOTU

Rıza Çavdarlı'nın *İslamiyet'ten Evvel Türklerde Atın Ehemmiyet ve Tarihi* adlı eseri iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Yazar, atın Türklerle birlikte Araplar için de öneminin arttığını vurgular. Türklerden önce Arap şiirinde develere sıkça yer verilirken atlarla ilgili şiirlerin oldukça az olduğuna dikkat çeker. Hatta Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra atlarla ilgili hadislerin sayısında belirgin bir artış olduğunu belirtir. Bu bölümde ele alınan bir diğer önemli konu ise Mehmet Kadızade'nin *Baytar-nâme* adlı eseridir. Çavdarlı, Kadızade'nin kitabında atlarla ilgili değindiği özelliklerin neredeyse tamamının, herhangi bir Arap veya Fars etkisinden uzak, öz Türkçe kelimelerden oluştuğunu detaylı bir şekilde inceler. Bu durumu, eserin bütünüyle Türklere ait olduğunun bir göstergesi olarak vurgular:

“Binaenaleyh [bundan dolayı] serbestçe diyebiliriz ki at Araplar arasındaki mevkiini bu halkın Türklerle olan ihtilâtından [temasta bulunmasından] sonra aldı ve her şeyde olduğu gibi onu da kendisine İslamiyet'e mal etti. Arap'da at hakkında tesadüf edilen her şey ona Türklere gelir.”

Eserin ikinci bölümünde, atın Türklerin yaşamındaki asırlık ve süregelen önemi ele alınmıştır. Türkler, atlarla toplumsal hayatın öylesine iç içe geçmiş bir hâlini yaşamışlardır ki atlar için özel dinî ayin ve ritüeller bile geliştirmişlerdir. Bu ayinlerde atlar için edilen dualara eserde ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Türkler, farklı dinleri benimsemiş olsalar dahi atlarla ilgili geleneklerini sürdür-

müşlerdir; *Tahtacılar, Bektaşiler ve Çetmiler* bunun en güzel örnekleridir.

At, Türklerin sadece dinî ayinlerinde değil, sanatında da kendine önemli bir yer bulmuştur. Türkler için at, sadece yaşarken değil ölümden sonraki hayatta bile vazgeçilmez bir varlık olmuştur:

“Türk ata hayatında değil, ölümünde de muhtaçtı. Hayatında süvari olan Türk, ölümünde de bir süvari idi. Ruhu at ile gezerdi. Görülüyor ki Türk ölümüyle silahtan tecerrüt ettiği [soyutlandığı] hâlde, atından tecerrüt edemiyordu. Bir Türk kumandanını öbür dünyada yaya bırakmak, Türk ananesinde en büyük bir cinayet telâkki [kabul] ediliyordu.”

At bir babadan evlada kalan en büyük mirası:

“Türklerde at din, itikat idi. Cenaze merasimim bile at koşusu ile tesis ederlerdi. Daha doğrusu at Türk arasında toplumsal bir kıymete sahipti. Miras meselesinde bile ata verilmiş bir kıymet mevcuttu. Pederden kalan atlara, evlatlarının içinde en zeki, en cesur olana miras kalır, en zayıfı da koyunları alırdı. Fakat bu atlara tevarüs edebilmek için yalnız erkek olmak lazım değildi. Bu kabiliyeti gösteren kızlar da erkeklere öncelik ile atı miras edinebilirdi.”

“Hülâsa bir tabir ile at, Türkün en ihtimam ile baktığı, candan sevdiği ve gayet iyi terbiye ettiği bir hayvan idi. Medenî haralar, Türklerin meşhur atlarını yetiştirirler, yeni yeni nesiller ortaya atarlardı. Kabileler, en iyi nesle sahip olmakla iftihar ederlerdi.

Velhasıl Türk'te, Türklükte her şey at, kılıç ve oktu.”

1936 senesinde basılan *İslamiyet'ten Evvel Türklerde Atın ehemmiyet ve Tarihi* adlı eseri adlı eserini yayıma hazırlarken şu hususlara dikkat ettik: Kitabın orijinaline sadık kalarak sadeleştirme yapmadık. Kitapta sadece günümüz okuru için anlaşılması güç olan kelimelerin anlamlarını köşeli parantez ([]), Yazar tarafından verilen açıklamalar ise parantez () içerisinde gösterdik. Ya-

zarın eserde kullandığı dipnotlar Müellif Dipnotu (M.D.) şeklinde dipnotta gösterdik. Kelimelerin günümüzdeki anlamları için Türk Dil Kurumunun dijital sözlüğü (sozluk.gov.tr) ana başvuru kaynağımız oldu. Burada yer almayan kelimeler içinse Ferit Devlioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*'inden yararlandık. Eserde yer verdiğimiz açıklamaları dipnotta belirttik. Mevcut yazım hatalarını Türk Dil Kurumunun güncel *Yazım Kılavuzu*'nu esas alıp düzelttik.

Eserin basımını gerçekleştiren Harp Sanat Yayınevinin yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Caner AYDIN
Sinop, 18.03.2025

BİR İKİ SÖZ

Eskiden beri ananevi [geleneksel], ecdattan bize kadar gelen bir masal vardır: Türk'te at mukaddestir [kutsaldır]; Türk ata büyük bir kıymet verir; Türk atını, silahını, karısını vermez...

Fakat nedense bunu ispat edecek tarihi vesikalar tetkik edilmemiş, verilen bu kıymet bir eser hâlinde gözümüzün önüne konmamıştır. Büyük bir cesaretle ve yine büyük bir tetkik ile başladığımız bu eser bütün noksanlarına rağmen yegâne [tek] orijinal bir kitap olacaktır.

Din tarihlerinin tetkiki [araştırılması], ilmî tetkiklerde en büyük en sağlam bir rol ifa etmektedir. Fakat bu husustaki güçlüğüne ne kadar büyük olduğu -bilhassa [özellikle] Türk dinlerini tetkikte - pek açık bir surette göze çarpar.

Türk dinleri hakkındaki tetkikleri, Çin membalarına [kaynaklarına] istinat ile [dayanmakla] yapmaya kalkışacak olursak büyük hatalara düşeceğimize hiç şüphe edilmemelidir. Eski Çin Sinologları¹ bile üç türlü telakkiye [anlayışa] sapsmışlardır. Bunlardan bazıları Türk halklarını tamamıyla dinsiz olarak göstermiştir. Bir kısmı bunlara maddi bir din izafe etmiştir, nihayet bir kısmı da bunlarda saf ve yüksek bir vahdaniyet [tanrının tek ve bir oluşu] görmüştür.²

¹ Çin dili, medeniyeti, tarihi vb. konuları inceleyen bilim dalı.

² Müellif Dipnot [M.D]: Ch. de Harlez.. La Religion Nationale des Tartares Orientaux. P. 4

Bu üç tezat karşısında hangisine itimat ile tetkikatta bulunabilmek mümkündür? Sonra lalettayin [sıradan] elimize geçecek bir mehaz [kaynak], bize hiç de doğru bir yol gösteremeyecektir. Bütün bu tehalüf [aykırılık], seyyahların ve bazı basit turistlerin etrafı kendi gözlerine göre görmeleri ve gördüğü gibi hükûmetleri neticesidir.

Garp [batı] müdekkik [araştırmacı] ve müverrihlerine [tarihçilerine] gelince: Bunların her sözünü kolayca kabul etmenin ilimde ne büyük bir felaket olduğunu birçok defalar gördüğüm için adamakıllı tetkik etmenin lazım olduğunu sanırım. Çünkü sadece bir tetkike istinat bizi en hatalı bir yol içine sevk eder. Faraza Langles'i ele alalım. Mumaileyh [adı geçen kişi] *Recüeil des Usages (et Ceremonies) Etablis Pour les Offrandes et Sacrifices des Mandchous Par Ordre de V Empereur, ou Rituel des Mandchous*³, nam eserinde tarifi gayrikabil [mümkün olmayan] birçok hatalara düşmüştür. Fakat bu hataların içinde birçok da tercüme hataları vardır. Meselâ Wang Kongsâ'yı "Prensler ve dükler" gibi tercüme etmiştir. Kuning-kong onun için Budâ'ya mahsus [özgü] bir mabettir. Hâlbuki Mançu Türklerinde bu mabet, doğrudan doğruya ruhlara tahsis edilmiş bir mabet olup Budizm'in kabulünden sonra ona da bu mabette bir yer verilmiştir.

Şark Türklerinin dinlerini tetkik hususunda iyi bir müdekkik zannedilen Rus rahibi Hycinthe Bitchurinsky; Çin toprağı, ahlak ve âdeti ve medeniyeti hakkındaki eserlerinde de büyük büyük hatalar içinde kalmıştır. Mesela seremonilerdeki bütün duaları rahibeler vasıtasıyla okutturur, yalnız on üç melek hesap ederek bunların arasına Kuan-ti ve Budâ'yı koyar. Buna itimat ile elde ede-

³ M.D.: Memoires de l'academie des inscriptions et belles Lettres, t. VII.

çeğimiz malumat, eski Türk dininin tamamıyla tahrif edilmiş bir şeklidir.

Bunlar yine insafıca hareket etmişlerdir. Bazı öyle Avrupa müdekkikleri vardır ki bunları okuduğunuz zaman, eskiden büyük bir felsefe, büyük bir medeniyet yaratmış Türk dinini hokkabaz ve sihirbaz şeklinde görürsünüz. Mesela A. Reville bunlardan biridir. Ve bize hiç çekinmeksizin şu sözleri söyler: “Biz medeniler üzerinde bir Şaman daima bağlı bir deli tesirini icra edecektir.” Ve biraz aşağısında da hükmünü veriverir: “Bana göre bir Şaman, gayrimedenilerin en hokkabaz en şarlatan bir göz bağcısıdır.”⁴ İşte bu medeniyet hastalığının muharrir [yazar] üzerinde husule getirdiği [oluşturduğu] hodbin [bencilce] görüş neticesidir ki maatteessüf [maalesef] Garb’ın birçok âlimleri -Bartold, Radolf, Tomsen, Dunner ve ilah ve ilah...- bu hastalığa düşar olmuşlar [yakalanmışlar], Türklerde kendisinden çıkma bir medeniyet görmeye muvaffak [başarılı] olamamışlardır. Veyahut da görmek istememişlerdir. Mevzuumuzla alakadar olmadığı için burayı kısa kesiyoruz.

Fakat diğer taraf dan bir Türk olan Çin İmparatoru Kien-long bize eski ecdadı Türklerin dinlerinin ne kadar yüksek ve şahane bir şey olduğunu göstermeye muvaffak olmuştur. Ecdadı daha Sibiryâ’da Amor ve Piçili sahilinde yaşadıkları zamanda, bunların dinini tetkik ettirmiş ve gözümüzün önüne “Hesei-toktobuha manjuss-i-Wecere metere kolli bithe” namında mükemmel bir eser koymuştur ki hulasaten [özetle] *Mançu Duaları* suretinde [şeklinde] tercüme etmek mümkündür.

Bizim için başlı başına bir mehaz [kaynak] olan bu kitaba, İsa’dan pek az evvel vücuda getirilen *Li-ki* (*Dualara Dair Hatırat*)

⁴ M.D.: A. Reville. Les religioins des peuples non civilisés.